

ლერი თავაძე

სევასტოსის ტიტული შუა საუკუნეების ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში

შუა საუკუნეების პოლიტიკურ რეალობაში შეგვიძლია გამოვყოთ ორი ძირითადი ჯგუფის წოდებულება (intitulatio): საიმპერატორო ტიტულატურა, რომელითაც იწოდებოდა იმპერატორი და საიმპერატორო კარის ე.წ. საკარისკაცო წოდებულება. უკანასკნელს ხშირად სენატორულ წოდებებადაც მოიხსენიებენ და მათი გაცემა იმპერატორის პრივილეგია გახლდათ.

ბიზანტიაში ერთ-ერთი საიმპერატორო ტიტული სევასტოსი (Σεβαστῆς) იყო, რომელიც მოგვიანებით საკარისკაცო წოდებად დაემცრო. აღნიშნულ სტატიაში, ჩვენ სწორედ ტიტულ სევასტოსის დამკვიდრების, ფუნქციისა და ქრონოლოგიის საკითხებს შევეხებით შუა საუკუნეების ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში.¹

¹ აღნიშნული პრობლემის დამუშავება, სამაგისტრო ნაშრომის ფარგლებში, ჩვენ ჯერ კიდევ 2005 წელს, თსუ-ს პროფ. თედო დუნდუამ შემოგვთავაზა, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა დასვა საკითხი, სევასტოსის ტიტულის ფუნქციური რაობის შესახებ შუა საუკუნეების ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში. თ. დუნდუამ ეს პრობლემა წამოჭრა 1999 წელს, ათენში მიმდინარე კონფერენციაზე – „ხმელთაშუაზღვისპირეთი და კავკასია“, ამაჟამად უკვე განსვენებულ მკვლევართან ნიკოლას ოიკონომიდისთან. გამოითქვა ეჭვი იმის შესახებ, რომ ტიტული სევასტოსი, საქართველოში დამკვიდრების დროს (1060 წელს) მეფე ბაგრატ IV-ს შეიძლებოდა მიეღო, არა როგორც საკარისკაცო წოდება, არამედ როგორც საპატიო საიმპერატორო ტიტული. ნიკოლას ოიკონომიდისის შრომებიდან, ბიზანტიური წოდებულების შესახებ შეგვიძლია გამოვყოთ შემდეგი ნაშრომები: N. Oikonomides. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle. Paris, 1972; მისივე. L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantin au XIe siècle (1025-1118). Travaux et Mémoires. 6. 1976, გვ. 125-152; იხ. ასევე ელისავეტ ზახარიადუს რედაქციით გამოსული მისი სტატიების რამდენიმე კრებული, მათ შორის: N. Oikonomides. Social and Economic Life in Byzantium. Ed. by E.

სევასტოსი ავგუსტუსის ბერძნული შესატყვისი გახლდათ. ბერძნულად ის გაბრწყინებულს, აღზევებულს ნიშნავს და I-II სს. ბერძნულენოვან ტექსტებში ლათინურ ტერმინ ავგუსტუსს აღნიშნავდა.²

სევასტე

ქალი ვინც აღნიშნული პატივით სარგებლობდა სევასტედ (Σεβαστή) იწოდებოდა. მათ შორის იყვნენ იმპერატორის მეუღლეები და ისინიც, ვინც იმპერატორის ოფიციალურ ცოლს არ წარმოადგენდა, მაგრამ პატივით თითქმის გათანაბრებულები იყვნენ დედოფალთან. ასეთი ქალი ითვლებოდა მონარქის *de facto* ცოლად და ატარებდა სევასტეს ტიტულს.³

პირველი მათ შორის, ვინც ოფიციალურად არ იყო ბიზანტიის დედოფალი, მაგრამ სევასტეს ტიტული მიენიჭა გახლდათ, იმპერატორ რომანოზ III არგიროსის (1028-1034 წწ.) ყოფილი მეუღლე ელენა.⁴ ელენამ დიდი სამსახური გაუწია მის მეუღლეს, როდესაც ქმარს გაეყარა და მონასტერში აღიკვეცა მონაზვნად იმისთვის, რომ მეუღლე გადაერჩინა პატივის აყრასა და დაბრმავებას.⁵ მაღლიერმა რომანოზმა, რომელსაც არასდროს ჰყვარებია ძალით თავს მოხვეული მეუღლე –

Zachariadou. Aldershot. 2004; N. Oikonomides. Society, Culture and Politics in Byzantium. Ed. by E. Zachariadou. Aldershot. 2005. ქართული მასალებიდან XI-XII საუკუნეების საქართველოს მეფეთა ტიტულატურის შესახებ ჩვენ შეგვიძლია გამოვეყნოთ შემდეგი შრომები: ჯ. სტეფნაძე. XI-XII საუკუნეების საქართველოს მეფეთა ტიტულების გაგებისათვის. ძსკი. თბ. 1976, გვ. 156-165; დ. მუსხელიშვილი. დავით აღმაშენებლის აღმოსავლური ტიტულატურა. დავით აღმაშენებელი – სტატიების კრებული. თბ. 1990, გვ. 66-83.

² ODB. Vol 3, გვ. 1862.

³ აღნიშნული ტიტულის შესახებ იხილეთ შემდეგი ნაშრომები: N. Oikonomides. St. George of Mangana, Maria Skleraina, and the “Malyj Sion” of Novgorod. DOP. Vol. 34/35. 1980/1981, გვ. 239-241; L. Stiernon. Notes de titulature et de prosopographie byzantines: sébaste et gambros. REB 23. 1965, გვ. 222-242.

⁴ L. Garland. Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium, AD 527-1204. 1st pub. in 1999. Routledge: London and New York. 2002, გვ. 137.

⁵ ეს იყო მომაკვდავი იმპერატორის კონსტანტინე VIII-ის ბრძანება გაყრისა და მეუღლეს და ცოლად მისი ქალიშვილი მოეყვანა, რითაც ის უზრუნველყოფილი იქნებოდა იმპერატორის ტიტულით. სხვა შემთხვევაში რომანოზს მძიმე სასჯელი ელოდა.

დელოფალი ზოია, ყოფილი კანონიერი ცოლი ელენა გარდაცვალებისას დიდი პატივით დაკრძალა და საიმპერატორო – სევასტეს ღირსებით შეამკო.⁶

სევასტედ იწოდებოდა ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე IX მონომახის (1042-1055 წწ.) საყვარელი მარია სკლერინა,⁷ რომელიც იმპერატორის მმართველობის დასაწყისში მისი *de facto* ცოლის ფუნქციას ასრულებდა. დედოფალი ზოიას თანხმობით, მარიას ნება დართეს ეცხოვრა დედაქალაქში და იმპერატორის კარზე დიდი პრივილეგიით სარგებლობდა.⁸ მარია სკლერინა 1044 (ან 1045) წელს გარდაიცვალა.⁹ ის იყო მეორე მათ შორის, ვინც აღნიშნული წოდება მიიღო მიუხედავად იმისა, რომ ოფიციალურად ბიზანტიის დედოფალად არ იწოდებოდა.

მესამე ქალბატონი ვინც, ასევე იწოდებოდა სევასტედ ოფიციალურ მიღებებსა და ცერემონიებზე, გახლდათ კონსტანტინე მონომახის რიგით მეორე ოფიციალური საყვარელი, რომელსაც მიხაელ ფსელოსი ახალგაზრდა ალან გოგონად მოიხსენიებს. ქალწული იმპერატორის კარზე, მძევლად იყო მოყვანილი ალანიდან. მიხაელ ფსელოსი წერს:

„გოგონა იყო ქალიშვილი იქაური (ალანიის – ლ.თ.) ხელმწიფისა (βασιλεύστωντος). ის არ იყო განსაკუთრებული სილამაზით გამოჩ-

⁶ G.N. Sola. Giambografi sconosciuti del sec. XI. “Roma e l’Oriente” 11. 1916, გვ. 149-53; L. Garland. Byzantine Empresses, გვ. 137; A.E. Laiou. Mariage, amour et parenté à Byzance aux XIe-XIIIe siècles. Paris 1992, გვ. 113-126. ზოგადად ბიზანტიაში არსებული ქორწინების ტრადიციისა და კანონიკის შესახებ, იხ.: P. Karlin-Hayter. Further Notes on Byzantine Marriage. DOK. Vol. 46. 1992, გვ. 133-154.

⁷ ODB. Vol. 3, გვ. 1862; ნიკოლას ოიკონომიდისის მსჯელობით, ეს ტიტული საგანგებოდ შეიქმნა კონსტანტინე IX მონომახის მიერ 1042 წლის ახლო ხანებში მისი საყვარლისთვის – მარია სკლერინასთვის, რაც, როგორც ზემოთ დავინახეთ, არ არის მართებული. იხ.: N. Oikonomides. St. George of Mangana, Maria Skleraina, and the “Malyj Sion” of Novgorod, გვ. 240.

⁸ W. Treadgold. A History of the Byzantine State and Society. Stanford University Press. 1997, გვ. 591-592.

⁹ M. Angold. The Byzantine Empire 1025-1204: A Political History. First pub. 1987. London, New York, Longman. 1997, გვ. 68; N. Oikonomides. St. George of Mangana, Maria Skleraina, and the “Malyj Sion” of Novgorod, გვ. 240.

ჩეული და ცოტა მთხოვნელი ეძიებდა მის ხელს ქორწილისათვის. მხოლოდ ორი ატრიბუტი გააჩნდა რაც აძლევდა მას განსაკუთრებულ შარმს – მისი კანის სითეთრე და მისი ძალიან მშვენიერი თვალების ბრწყინვალეობა. თუმცა მას მერე, რაც იმპერატორი ერთხელ მოექცა მისი გავლენის ქვეშ მიაგლო ყველა დანარჩენი მისი საყვარლები. ის ცხოვრობდა მხოლოდ ამ გოგოსთან და მას უძღვნიდა მის უძმაფრეს ლტოლვას“.¹⁰

მიხაელ ფსელოსი აქვე დასძენს, რომ ალანთა სამეფო არ იყო რაიმეთი გამორჩეული, მას არ გააჩნდა რაიმე სახის პრესტიჟი საერთაშორისო არენაზე, სამაგიეროდ რეგულარულად აგზავნიდა მძევლებს და ამით გამოხატავდა ლოიალობას ბიზანტიის იმპერიისადმი. ფსელოსი ამით ხაზს უსვამს, იმ ფაქტს, რომ იმპერატორ კონსტანტინეს არ ჰქონია, რაიმე პოლიტიკური დაინტერესება იმ ინტიმური ურთიერთობიდან, რაც მას აკავშირებდა ალან პრინცესასთან. ამის შემდეგ ის წერს, რომ გოგო იყო ქალიშვილი იქაური ხელმწიფისა.¹¹

იმპერატორისა და ალანი ქალწულის ურთიერთობაზე ბევრი არაფერია ცნობილი, მათი ურთიერთობა კონსტანტინე IX-ს გარდაცვალებაამდე – 1055 წლის იანვრამდე გაგრძელდა.¹² ურთიერთობის დასაწყისის შესახებ მხოლოდ ის ვიცით, რომ დედოფალ ზოიას სიცოცხლეში კონსტანტინე საიდუმლოდ ინახავდა ამ ინფორმაციას, ხოლო მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ (1050 წლის ივნისი) ის ღიად იწყებს საყვარელთან ურთიერთობას და ახლად მოწყობილ საიმპერატორო მოსასვენებელში, გადაჰყავს ეს უკანასკნელი, თითქოს ის მართლაც მისი ცოლი ყოფილიყო.¹³ მიხაელ ფსელოსის შენიშვნით ორი ძირითადი მიზეზი არსებობდა, რამაც რეალურად ხელი შეუშალა იმპერატორს ცოლად მოეყვანა მისი საყვარელი. ერთი ის, რომ ეკლესია არ ღართავდა

¹⁰ Michael Psellus. Chronographia. Trans E.R.A Sewter. Yale University Press. 1953, VI, 151 (მიხაელ ფსელოსის ტექსტის შემთხვევაში ვუთითებთ თავსა და პარაგრაფს).

¹¹ Michael Psellus. Chronographia, VI, 151.

¹² Michael Psellus. Chronographia, VI, 155.

¹³ Michael Psellus. Chronographia, VI, 152.

მას უფლებას მეოთხედ მოეყვანა ცოლი, ხოლო სხვა მხრივ ჯერ კიდევ, ავგუსტად წოდებული დედოფალი თეოდორა წინააღმდეგი იყო ამგვარი გარიგების.¹⁴ მიუხედავად ამისა, კონსტანტინემ, ფსელოსის განცხადებით ყველა საიმპერიო პატივით შეამკო მისი სატროფო, მასვე მიუჩინეს საიმპერიო ღაცვა, ხოლო იმავე ალანი ქალბატონის საპატიოდ, მის სამშობლოში იგზავნებოდა უზარმაზარი ქონება, ოქროულობა და ძვირფასი ნივთები. ყველაფერი ეს მიხაელ ფსელოსის თქმით ძალიან ძვირად უჯდებოდა იმპერიას:

„კონსტანტინემ ნება დართო მას გაეზიარებინა მასთან ერთად მისი (საიმპერატორო – ლ. თ.) ტიტული და უწოდა მას სევასტე (σεβαστή – ლათ. ავგუსტა)...პირველად ისტორიაში ალანიის მიწა აღივსო ძვირფასი ნივთებით, რომლებიც მოდიოდა ჩვენი რომიდან (ივულისხმება ბიზანტია – ლ. თ.)...ეს მამწუხრებდა მე, რადგან ვხედავდი ყველა ჩვენს სიძლიდრეს, რომელიც ამგვარად იქნა განიავებული და სწორედ როგორც მე ვარ საშინელი ტკივილით შეპყრობილი დღეს ამაზე ფიქრით, რამეთუ არავინ აღიდებს რომაელებს ან უყვარს მისი ქვეყანა იმაზე მეტად ვიდრე მე. მე ჯერ კიდევ მრცხვენია ჩემი ბატონისა და იმპერატორის გამო. ვოგოს მამისგან ალანიიდან წელიწადში ორჯერ და სამჯერ იგზავნებოდა ელჩობა ამ ავგუსტა (სევასტე – ლ. თ.) ვოგოსთან, და კონსტანტინე წარადგენდა მას მათთვის (როგორც გამოფენას სცენაზე), გამოაცხადებდა რომ ის იყო მისი მეუღლე და იმპერატრიცა (დედოფალი – ლ. თ.), და ფაქტობრივად მას ყველა ამ პატივით მოიხსენიებდა. ის თავადაც გადასცემდა მათ (ელჩებს – ლ. თ.) გარკვეულ საჩუქრებს და სხვებისთვის მის მშვენიერ „ცოლს“ აღევდა იმის უფლებას გადაეცა, რომ მათთვის ძღვენი“.¹⁵

კონსტანტინე IX მონომახის საყვარლის შესახებ არსებული ინფორმაცია, ჩვენთვის ორი ძირითადი მიმართულებით არის საინტერესო:

1) გვიჩვენებს სევასტეს ტიტულის რაობას, მის გარდაქმნასა და ფუნქციის ცვალებადობას ბიზანტიის პოლიტიკურ ცხორებაში.

¹⁴ Michael Psellus. Chronographia, VI, 152-153.

¹⁵ Michael Psellus. Chronographia, VI, 153-154.

2) აღნიშნული პირდაპირ უკავშირდება კავკასიას და ქართულ პოლიტიკურ რეალობას. ამასთან, არსებობს სერიოზული ეჭვი იმასთან დაკავშირებით, რომ ალანიაში უნდა იგულისხმებოდეს, არა უშუალოდ ალან-ოსეთის სამეფო, არამედ საქართველო.¹⁶

კირილ თუმანოვის აზრით, „ალან“ პრინციპსაში უნდა იგულისხმებოდეს საქართველოს სამეფო ოჯახის წევრი, ბაგრატ IV-ის ნახევარ-ძმის უფლისწულ დემეტრეს ასული ირინე, რომელიც მოგვიანებით ისაკ კომნენოსის (იმპერატორ ალექსი I-ის უფროსი ძმა) მეუღლე გახდა.¹⁷ თუმანოვის მოსაზრება სამართლიანად არ გაიზიარეს ლინდა გარლანდმა და სტივენ რაპმა – მათი აზრით ირინე, რომელმაც შვილი შვილი გააჩინა ისაკ კომნენოსისგან, რომელთა შორის ერთ-ერთი 1096 წელს დაიბადა, ასაკის გათვალისწინებით ვერ იქნებოდა იმპერატორ კონსტანტინე IX-ის საყვარელი.¹⁸ კონსტანტინეს საყვარელი, 1050 წლისთვის საკმაოდ ზდასრული უნდა ყოფილიყო იმისთვის, რომ იმპერატორის სრულფასოვანი პარტნიორი გამხდარიყო, რაც გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ ოთხი ათეული წლის შემდეგ, მას შვილი გაეჩინა. უფრო მეტიც, ირინე უნდა იყოს არა მართას ბიძაშვილი მამის მხრიდან (უფლისწულ დემეტრეს ასული, როგორც ამას

¹⁶ L. Garland. *Byzantine Empresses*, გვ. 165; L. Garland, S. Rapp. 'Mery of Alania': Woman and Empress Between Two Worlds. კრ. *Byzantine women: varieties of experience 800-1200*. Ed. by L. Garland. Aldershot 2006, გვ. 98; C. Toumanoff. *Les dynasties de la Caucasic chrétienne de l'Antiquité jusqu'au XIXe siècle*. Rome. 1990, გვ. 135. ლ. გარლანდისა და კ. თუმანოვის მსგავსად, სხვა მრავალი მკვლევარი მას ქართველად მიიჩნევს. ასეთი ეჭვის საბაზი ბიზანტიური წყაროების ბუნდოვანი ინფორმაციებიდან გამომდინარეობს. აღნიშნული ძირითადად ეხმაურება იმ ცნობებს, რომელიც კავკასიას შეეხება, რასაც XI-XII სს-ის ბიზანტიელი ავტორები მაინცდამაინც კარგად არ იცნობენ. ამასთან, ბიზანტიელი ავტორები აბაზგებს, იბერებს და ალანებს ერთი წარმოშობის ხაზად წარმოადგენენ, ამდენად მათი ერთმანეთში არევა არ უნდა გაგვიკვირდეს. იხ.: იოანე ცეცე. გეორგიკა VII. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1967, გვ. 22-23.

¹⁷ C. Toumanoff. *Les dynasties de la Caucasic chrétienne de l'Antiquité jusqu'au XIXe siècle*, გვ. 135.

¹⁸ L. Garland, S. Rapp. 'Mery of Alania': Woman and Empress Between Two Worlds, გვ. 103.

კირილ თუმანოვი წერს), ან მისი ღვიძლი და, როგორც ანა კომნენას „ალექსიადას“ უცხოენოვანი მთარგმნელები და კომენტატორები მიუთითებენ, არამედ მისი ბიძაშვილი დედის მხრიდან.¹⁹

მიხაელ ფსელოსის და სხვა ავტორთა ცნობები მართა (ბერძ. მარია) დედოფლისა და კონსტანტინეს IX მონომახის საყვარლის წარმოშობის შესახებ, ბევრ კითხვას ბადებს, და რომ არა ქართული წყაროების ცნობები მართას შესახებ, დღემდე საკამათო იქნებოდა მისი ეთნიკური წარმომავლობა. ზუსტად ისე, როგორც საკამათოა სევასტედ წოდებული ალანი პრინცესას ეროვნული კუთვნილება.

საინტერესოა ვინ არის ბიზანტიელ ავტორებთან მოხსენიებული ალანი სევასტე?! მიხაელ ფსელოსის ინფორმაციას შედარებით მოკლედ იმეორებს იოანე ზონარა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ის მას ერთ-ერთი ალანი მმართველის ქალიშვილად მოიხსენიებს.²⁰ ზონარას მიხედვით ის შეიძლება, მართლაც ერთ-ერთი რიგითი ალანი მმართველის (ἀρχιυπερσυντες) ქალიშვილად მოგვეჩვენოს, თუმცა უპირატესობა მაინც ფსელოსის ცნობას ენიჭება. მიხაელ ფსელოსის ინფორმაცია უფრო ვრცელი და დეტალურია. გარდა ამისა, იოანე ზონარას ტექსტი მთლიანად მიხაელ ფსელოსის „ქრონოგრაფიას“ ეყრდნობა. ყველაფერ ამასთან ერთად, მიხაელ ფსელოსი ამბების უშუალო თვითმხილველი და იმპერატორის დაახლოებული პირი იყო, ეს მაშინ როდესაც იოანე ზონარას, კონსტანტინე მონომახთან არანაირი შეხება არ ჰქონია.

მიხელ ფსელოსის მიხედვით ალანი სევასტე, ალანთა მბრძანებლის შვილია, რომელსაც ის საკმაოდ აღმატებულად ხელმწიფის (βασιλευσιντοντος) ტიტულით მოიხსენიებს. მიუხედავად ამისა, ფსელოსის განცხადებით ალანთა სამეფოს არ გააჩნია განსაკუთრებული პრესტიჟი და არც რაიმეთი ყოფილა გამორჩეული; მისი თქმით, ამ

¹⁹ Anna Comnena. The Alexiad. Edited and translated by E. A. Dawes. London. 1928, გვ. 44; Анна Комнина. Алексиада. Пер. и комм. Я. Н. Любарского. М. 1965, гв. 95; ანნა კომნენე. ალექსიადა. გეორგიკა VI. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1966, გვ. 48-49.

²⁰ А. Алемань. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. Пер. К. К. Кочиев, Д. Н. Медоев. М. 2003, гв. 299-300.

ქვეყნის მესვეურები, ბიზანტიის საიმპერატორო კარს სხვადასხვა ფორმით უდასტურებდა ლოიალობას²¹ (ამის ერთ-ერთი გამოხატულება უნდა ყოფილიყო მეფის ქალიშვილის მძევლად გაგზავნა). სწორედ ამ ცნობაზე დაყრდნობით ლინდა გარლანდი და სტივენ რაპი არ გამო-რიცხავენ, რომ მართა ბაგრატიონის ბუნდოვანი მოხსენიება ძველი და მდიდარი ოჯახის წარმომადგენლად და მისი მშობლიური ქვეყნის მიჩქ-მალვა მიხაელ ფსელოსის ტექსტში, ერთმანეთთან უნდა იყოს დაკავ-შირებული,²² ამას თუ იმასაც დაუმატებთ, რომ მართა/მარია ბიზან-ტიურ წყაროებში, როგორ წესი ალანად მოიხსენიება, ყველაფერი ეს თითქოს იმისკენ გვიბიძგებს, რომ კონსტანტინე IX მონომახის სევას-ტეს წოდებით სახელდებული საყვარელი, მართლაც საქართველოს მე-ფის შვილად გამოვაცხადოთ. თუმცა აქვე ჩნდება, არაერთი წინააღმდე-გობა, კერძოდ 1050-1055 წლებში, როდესაც კონსტანტინე IX მონო-მახი ღიად და დაუფარავად იწყებს მის საყვარელთან ურთიერთობას, საქართველოში ბაგრატ IV მეფობს. ამასთან, სწორედ 1051-1054 წლებში ბაგრატი კონსტანტინოპოლში იმყოფება იმპერატორის კარზე, რაც ფაქტობრივად გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ ბაგრატს მისი ქალიშვილისთვის წელიწადში ორი-სამჯერ ელჩობა გაეგზავნა სა-ქართველოდან.²³

სხვა მსჯელობით, ალანი სევასტე შეიძლება იყოს ალან-ოსეთის მეფის დორლოლელ დიდის (1030-იან – 1070-იანი წწ) ასული, ვინაი-დან XI საუკუნის 50-იან წლებში ალან-ოსეთის მეფე სწორედ ის

²¹ Michael Psellus. Chronographia, VI, 151.

²² L. Garland, S. Rapp. *Mart'a-Maria 'of Alania'*. თავი: *Maria 'the Alan'*. <http://www.roman-emperors.org/maryal.htm> (2011წ. 5 მარტი).

²³ ბაგრატ IV-ის სახელეული მეტ-ნაკლებად შესწავლილია ქართულ ისტო-რიოგრაფიაში. დადგენილია, რომ მას ჰყავდა სამი და, რომელთაგან ორი ადრე გარდაიცვალა, ხოლო მესამე – გურანდუხტი ბაგრატის კონსტანტი-ნოპოლში ყოფნის დროს ახალგაზრდა უფლისწულის გიორგის რეგენტი იყო. რაც შეეხება ქალიშვილებს მეფეს უნდა ჰყოლოდა ორი ქალიშვი-ლი მართა და მარიაში (ამ უკანასკნელს ხშირად ბიზანტიის დედოფალ მართასთან აიგივებენ), იხ.: რ. მეტრეველი, ჯ. სამუშია. მეფეთ მეფე გი-ორგი II. თბ. 2003, გვ. 26-44.

არის.²⁴ თუმცა თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ დორლოლელის ასული ირინა 1071 წელს მიათხოვეს ისაკ კომნენოსს და მასთან 1096 წელს კიდევ ერთი შვილი გააჩინა (იხ. ზემოთ), ნაკლებ სარწმუნოა, რომ ღვიძლ დებს შორის ასეთი ასაკობრივი სხვაობა ყოფილიყო. თუმცა დორლოლელის ბოლომდე გამორიცხვა მიხაელ ფსელოსთან და იოანე ზონარასთან, ცალხასად მითითებული ეთნონიმის – ალანის გათვალისწინებით ცოტა საფრთხილოა. ფსელოსთან კონსტანტინეს ფავორიტი სწორედ ალანია და არა იბერი ან აბაზგი. ამ უკანასკნელს ის საერთოდ არ ახსენებს, რაც დამატებით საფუძველს იძლევა იმისა, რომ მის ტექსტში ალანისა და აბაზგის აღრევა არ გამოირიცხოს.²⁵

ამჯერად უკვე ბოლო ჰიპოთეზა კვლევის ობიექტთან დაკავშირებით,²⁶ უკავშირდება ლიპარიტ IV ბაღვაშს, რომელიც XI საუკუნის 50-იანი წლების პირველ ნახევარში ქართლისა და მესხეთის მბრძანებელი იყო.²⁷ მას თითქმის მთელი ქვეყნის გამგებლობა ჩაუარდა ხელში. „მატიანე ქართლისას“ ერთი საინტერესო ცნობის მიხედვით ლიპარიტი თურქ-სელჩუკთა (ხუარასანის) სულთნის და ბიზანტიის (საბერძნეთის) იმპერატორის „მოყუარედ“ გამხდარა:

²⁴ XI საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებში კახეთის მეფე კვირიკემ მოკლა ოსეთის მეფე ურდურე, რის მერეც ოსეთში დორლოლელი მეფობს. ხოლო მისი სიძის ბაგრატის IV-ის მეფობის ბოლოს დორლოლელი ჯერ კიდევ ცოცხალია, იხ.: მატიანე ქართლისა. ქართლის ცხოვრება. ტ. I. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი. თბ. 1955, გვ. 297, 313-314.

²⁵ ამ კონტექსტში საინტერესოდ გვეჩვენება „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ანონიმ ავტორთან დაფიქსირებული პასაჟი „ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“; ამ ცნობის მიხედვით, ალანთა ქვეყანა აფხაზეთის ანუ საქართველოს (ჩვენი აზრით ამ კონკრეტულ შემთხვევაში არ უნდა იგულისხმებოდეს დასავლეთ საქართველო, არამედ ზოგადად საქართველო) ნაწილია. იხ.: ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი. თბ. 1959, გვ. 15.

²⁶ აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით (თუ არ ჩავთვლით კ. თუმანოვის ვერსიას, რომელიც არ არის გაზიარებული), ეს არის ერთ-ერთი პირველი მცდელობა შესწავლილ იქნას, კონსტანტინე IX მონომახის მეორე ფავორიტის ვინაობის საკითხი, რაც ბუნებრივია ვერ იქნება დაზღვეული გარკვეული ლაფსუსებისგან.

²⁷ ქსე. ტ. 6. მთ. რედ. ირ. აბაშიძე. თბ. 1983, გვ. 247.

„და იყო მოყვარედ მისა ხუარასანს დოღლუბეგ სულთანნი და საბერძნეთს ბერძენთა მეფე“.²⁸

ცნობა თავისთავად ძალიან საინტერესოა, ავტორი ლიპარიტის საერთაშორისო არენაზე მიღწეულ წარმატებებს უსვამს ხაზს.²⁹ ანონიმ ავტორს ლიპარიტის ახლო დამოკიდებულების შესახებ ბიზანტიის იმპერიასთან, მანამდეც არაერთხელ აქვს გამახვილებული ყურადღება, ამდენად, ლიპარიტისა და ბიზანტიის იმპერატორის „მოყვრობაში“ თითქმის არაფერია ორიგინალური, მასში შეიძლება არა ოჯახური, არამედ უბრალოდ მეგობრობა, მოკავშირეობა იგულისხმებოდეს. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ მიხელო ფსელოსის ცნობას იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ ანიავებდა კონსტანტინე IX მონომახი ალანი სევასტეს სასარგებლოდ იმპერიის უზარმაზარ ქონებას, ასევე „მატიანე ქართლისას“ უცნობი ავტორის ცნობას, რომ ლიპარიტს შემწეობას „ბერძენთა მეფისა განძი და ლაშქარი“ უწევდაო³⁰ (რასაც კონსტანტინე მონომახის დროს სისტემატური სახე ჰქონდა მიღებული), ნათელი გახდება, თუ რა დანახარჯების გაღება უწევდა იმპერატორს ლიპარიტთან „მოყვრობის“ სანაცვლოდ.³¹ ჩვენ არ გამოვრიცხავთ იმის შესაძლებლობას, რომ კონსტანტინე IX მონომახის არაოფიციალური ცოლი, რომელიც სევასტეს საიმპერატორო წოდებას ატარებდა, სწორედ ლიპარიტ IV დიდის ქალიშვილი ყოფილიყო. საგულისხმოა, რომ ლიპარიტს ერთგულობის სანაცვლოდ ბიზანტიაში მძევალს მოთხოვდნენ, ხოლო მისი ქალიშვილის იმპერატორთან დაახლოებით, მას ბიზანტიის მხარდაჭერას

²⁸ მატიანე ქართლისა, გვ. 304.

²⁹ ლიპარიტ ბაღვაშის ურთიერთობის შესახებ ბიზანტიასა და თურქსელჩუკებთან იხ.: გ. ჯაფარიძე. ლიპარიტ IV ბაღვაში ბიზანტიისა და თურქსელჩუკთა დიპლომატიურ ურთიერთობებში. ქდ. ტ. 5. თბ. 1998, გვ. 314-336.

³⁰ მატიანე ქართლისა, გვ. 298-303.

³¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია არაბი ისტორიკოსის ცნობა იმის შესახებ, თუ რამდენი დაუჯდა ბიზანტიის იმპერატორს ლიპარიტის განთავისუფლება სელჩუკთა ტყვეობიდან. სახელდება ისეთი ციფრი როგორცაა 200 000 დინარი და არანაკლები ღირებულების სხვა მატერიალური სარგებელი, რაც სულთანმა თორღულ-ბეგმა მიიღო ლიპარიტ ბაღვაშის სანაცვლოდ, იხ.: გ. ჯაფარიძე. ლიპარიტ IV ბაღვაში ბიზანტიისა და თურქსელჩუკთა დიპლომატიურ ურთიერთობებში, გვ. 334-335.

დიდი ხნით ექნებოდა გარანტირებული. ნიშანდობლივია, ისიც რომ ლიპარიტ ბაღვაშიმა ბიზანტიის მხარდაჭერა სწორედ მაშინ დაკარგა, როდესაც იმპერატორი კონსტანტინე IX მონომახი გარდაიცვალა.³²

ვინც არ უნდა ყოფილიყო ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე IX მონომახის ფავორიტი, სევასტეს წოდებით სახელდებული ქალბატონი, მისი როლი საქართველოს და მისი მახლობელი ქვეყნების ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში არ შეიძლება უგულებელვყოთ. მიხელო ფსელოსის ცნობებიდან აშკარად ჩანს, რომ კონსტანტინეს ფავორიტი ქალის მამა – „ალანთა“ ხელმწიფე, უდვალად იმპერატორის სტრატეგიულ მოკავშირედ განიხილება, ვისთან მოკავშირეობის და მოყვრობის სანაცვლოდ, მან არც ფული, არც სიმდიდრე და არც საიმპერატორო წოდებები არ დაიშურა. ყველაფერი ეს იმისთვის კეთდებოდა, რომ მამის ელჩებთან მისი „ცოლი“ შესაბამისი პატივით და ღირსებით წარმდგარიყო.³³

ამგვარად, აუცილებელია იმის ხაზგასმაც, რომ სევასტეს ტიტული მიუხედავად მისი საიმპერატორო ღირსებისა ეწოდებოდა, არამხოლოდ ოფიციალურ მეუღლეს, არამედ იმპერატორთან დაახლოებულ ვიწრო წრეს, რომელსაც უდაოდ გააჩნდათ ამბიციები წოდებულიყვნენ იმპერატორის მეუღლეებად და ოფიციალურად გაეზიარებინათ საიმპერატორო ტახტი. საიმპერატორო პორფირით შემოსვის წარუმატებელ მცდელობაში, იმპერატორის ფავორიტ მალალი წოდების ქალებს, უფლება მიეცათ გამხდარიყვნენ, საიმპერატორო ტიტულის მფლობელები, ასევე მიეცათ უფლება ესარგებლათ საიმპერიო დაცვით და ხშირ შემთხვევებში საზეიმო თუ ოფიციალურ ცერემონიებზე, იმპერატორის მეუღლის როლშიც კი ახერხებდნენ გამოსვლას. ყველაფერი ეს მოგვიანებით გახდა იმის წინაპირობა, რომ სევასტოსი/სევასტეს (ლათ. კორესპონდენტით აგვუსტუსი/აგვუსტა) ტიტული ოფიციალურად დაემცრო და მის საფუძველზე ახალი რეფორმირებული წოდებები აღმოცენდა.

³² ჯ. სამუშია. XI საუკუნის საქართველოს ისტორიის რამდენიმე მოვლენის დათარიღებისთვის. ქდ. ტ. 4. თბ. 1997, გვ. 249.

³³ Michael Psellus. Chronographia, VI, 153-154.

აქვე უნდა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ისაკ I კომნენოსმა (1057-1059 წწ.) მას მერე, რაც კონსტანტინოპოლში იმპერატორად კურთხევა მოახერხა, ოფიციალურად იწოდა სევასტოსად, ხოლო მისი მეუღლე ავგუსტად და სევასტედ გამოაცხადა. ნიკოლას ოიკონომიდისის შენიშვნით, ეს ფაქტი ამ ტერმინის საიმპერიო კონოტაციის ნათელი მაჩვენებელია.³⁴ ამდენად, მიუხედავად, რიგი გადახვევებისა 1057 წლისთვის სევასტოსი/სევასტე საიმპერიო წოდებაა.

წოდებრივი სისტემის რეფორმაცია

ცნობილი ისტორიკოსის, ანა კომნენას განმარტებით, სევასტოსის ტიტულით ალექსი I კომნენოსამდე (1081-1118 წწ.) მხოლოდ იმპერატორები იწოდებოდნენ:

*„მამარეში (იგულისხმება იმპერატორი ალექსი, ანა კომნენას მშობელი – ლ. თ.) იყო გამომგონებელი ყველა ახალი საპატიო ტიტული-სა, რომელთა ნაწილი სახელოების შერწყმის შედეგად შეიქმნა, რომელთა შესახებაც მივუთითე ზემოთ, ხოლო სხვა ტიტულებმა ახალი გამოყენება ჰპოვეს. მაგალითად ზედწოდება პანიპერსევასტოსი და სევასტოკრატორი ტიპური მაგალითია იმისა, რაც სახელოების შერწყმის შედეგად შეიქმნა, მაგრამ ტიტულ სევასტოსს მან, როგორც მე ვატყობ ახალი შესატყვისი მოუძებნა. რადგან ძველი დროიდან მოყოლებული ეპითეტი სევასტოსი ენიჭებოდათ მხოლოდ იმპერატორებს, და ზედწოდება სევასტოსი განკუთვნილი იყო მხოლოდ მათთვის, და მამა იყო პირველი, რომელმაც ის რამდენიმე რანგით დაბლა დასწია“.*³⁵

როგორც აღნიშნული წყაროდან ირკვევა, იმპერატორმა ალექსიმ მოახდინა წოდებრივი სისტემის რეფორმაცია. იქმნება ახალი სისტემა დამყარებული სევასტოსის ტიტულზე.³⁶ სევასტოსისა და ავტოკრა-

³⁴ N. Oikonomides. St. George of Mangana, Maria Skleraina, and the “Malyj Sion” of Novgorod, გვ. 240.

³⁵ Anna Comnena. The Alexiad, გვ. 78-79; Анна Комнина. Алексиада, гв. 122-123.

³⁶ Anna Comnena. The Alexiad, გვ. 78-80; Анна Комнина. Алексиада, гв. 122-123; M. Angold. The Byzantine Empire 1025-1204, გვ. 128; P. Magdalino. Innovations in Government. კრ. Alexios I Komnenos. Ed. by M. Mullet and D. Smythe. I papers.

ტორის წოდებების შერწყმის შედეგად შეიქმნა სრულიად ახალი, სევასტოკრატორის ტიტული, რომელიც მიენიჭა იმპერატორ ალექსი I-ის უფროსს ძმას ისაკს, რამაც ის იმპერატორის შემდეგ, მეორე პირად აქცია ბიზანტიაში. ანა კომნენას თქმით, სევასტოკრატორი ისაკი, მეორე იმპერატორის პატივში აღზევდა. ის ე.წ. უმცროს იმპერატორად იქცა ბიზანტიის იმპერიაში. ტიტულმა კესაროსმა, იერარქიაში მესამე საფეხურზე გადაინაცვლა.³⁷ ხოლო ტიტულები სევასტოსი და პანიპერსევასტოსი იმპერატორის ნათესავებსა და მასთან დაახლოებულ პირებს ეძლეოდათ. ალექსის კიდევ ერთმა ძმამ – ნიკიფორემ პროტოსევასტოსის ტიტული მიიღო.³⁸ სევასტოსის ტიტულზე დაყრდნობით შექმნილ რანგებს ალექსანდრე კაჟდანი პირველი საფეხურის სენატორულ წოდებებში აერთიანებს, რომელსაც ალექსი I-ის დროინდელი უმაღლესი არისტოკრატია იღებდა.³⁹ ამდენად, ბიზანტიის თანამეგობრობის იერარქიულმა დაყოფამ შემდეგი სახე მიიღო:

1. ავტოკრატორი ანუ ბასილევსი
2. სევასტოკრატორი
3. კესაროსი
4. პანიპერსევასტოსი
5. პროტოსევასტოსი
6. სევასტოსი

ანა კომნენა, მამის ამ რეფორმას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ნიშანდობლივია ისიც, რომ მიუხედავად ანა კომნენას განცხადებისა, თითქოს სევასტოსებად ალექსი I კომნენოსამდე მხოლოდ იმპერატორები იწოდებოდნენ არ შეესაბამება სიმართლეს. სევასტოსის ტიტული, სანამ ალექსი კომნენოსი იმპერატორი გახდებოდა, თავად ალექსიმაც მიიღო, ამ ცნობას იმავე ანა კომნენასთან ვხვდებით:

„როგორც ჯილდო ყველაფერი ამისთვის იმპერატორისგან მან (ე.

Belfast. 1996, გვ. 147-148.

³⁷ Anna Comnena. The Alexiad, გვ. 78; Анна Комнина. Алексиада, гв. 122-123.

³⁸ Anna Comnena. The Alexiad, გვ. 78-79; Анна Комнина. Алексиада, гв. 122-123.

³⁹ А.П. Каждан. Социальный состав господствующего класса Византии в XI-XII вв. М. 1974, гв. 109.

ი. ალექსი კომნენოსმა, დიდმა დომესტიკოსმა, სანამ იმპერატორი გახდებოდა – ლ. თ.) მიიღო ტიტული სევასტოსისა და იწოდებოდა სევასტოსად საზოგადოებრივ შეკრებებზე“.⁴⁰

იმპერატორთან ყველაზე დაახლოებული ისტორიკოსის, ანა კომნენას ნაშრომში ურთიერთგამომრიცხავი ცნობების გაჩენა შეიძლება იმას უკავშირდებოდეს, რომ ავტორი სწორედ ალექსის თვლიდა პირველ მოხელედ, რომელმაც სევასტოსობა მიიღო, როგორც დამცრობილი წოდება. სევასტოსის ტიტული იყო ის წოდება, რომლითაც ალექსი კომნენოსი იწოდებოდა იმპერატორად კურთხევამდე (1081 წლის 4 აპრილამდე). უნდა ვივარაუდოთ, რომ მისი იმპერატორად კურთხევის შემდეგაც ალექსიმ დროებით შეინარჩუნა სევასტოსობა, როგორც ძველი საპატიო წოდება, რის შემდეგაც, იმავე ტიტულზე დაყრდნობით შექმნა, ახალი იერარქია წოდებულებისა, რომელიც საგანგებოდ გაიცემოდა მხოლოდ იმპერატორის ოჯახის წევრებზე და მასთან დაახლოებულ პირებზე. სხვა შემთხვევაში ჩვენ ვერ ავხსნით, მისივე ქალიშვილის, ანა კომნენას ხაზგასმულ ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ სწორედ იმპერატორი ალექსი „იყო პირველი, რომელმაც ის (სევასტოსის ტიტული – ლ. თ.) რამდენიმე რანგით დაბლა დასწია“.

რაც შეეხება თარიღს – რეფორმაცია ალექსის მმართველობის დასაწყისში უნდა მომხდარიყო, მისი ტახტზე ასვლის ახლო ხანებში, შესაძლოა 1081 წელსაც. ანა კომნენას ცნობით, ალექსიმ, იმპერატორად კურთხევის შემდეგ, ტახტის მეორე პრეტენდენტს ნიკიფორე მელისენეს კესაროსის ტიტული უბოძა. ხოლო იმისთვის, რომ მისი უფ-

⁴⁰ Anna Comnena. The Alexiad, გვ. 26; Анна Комнина. Алексиада, гв. 62-74. სევასტოსობა ალექსიმ მიიღო მას შემდეგ, რაც იმპერატორის ნიკიფორე ბოტანიატეს ბრძანებით ჩაახშო ჯერ ნიკიფორე ბრიენოსის აჯანყება (1077-1078 წლების მიჯნა), ხოლო შემდეგ კი ბასილაკესის გამოსვლა, იმპერატორის წინააღმდეგ. მიხედვით ატალიატეს ცნობით, ბასილაკესის აჯანყების ჩახშობის დროს (1078 წლის ზაფხული) ალექსი უკვე სევასტოსია, ამდენად, ეს ტიტული მას დაახ. 1078 წლის პირველ ნახევარში უნდა მიეღო, იხ.: Анна Комнина. Алексиада, гв. 74, სქ. 112; იქვე, წიგნის ბოლოს, იხ. 1042-1155 წლების ბიზანტიის იმპერიაში მიმდინარე მოვლენების ქრონოლოგიური ტაბულა.

როსი ძმა ისაკი შედარებით მაღალ რანგში აყვანა, იმთავითვე შექმნა სევასტოკრატორის წოდება. ამას მოჰყვა სხვა წოდებრივი რანგების გაჩენაც.⁴¹ ამდენად, ანა კომნენას მიხედვით, წოდებრივი სისტემის რეფორმაცია, ალექსი I კომნენოსის იმპერატორობის პირველივე წლით უნდა დათარიღდეს.

ბაგრატ IV

ბიზანტიის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი, მიხაელ ანგოლდი შენიშნავს, რომ ალექსის იმპერატორად კურთხევამდე (1081) სევასტოსის ტიტული იშვიათად თუ ვინმეს ეძლეოდაო.⁴² სწორედ, ეს იშვიათი გამონაკლისი იყო ბაგრატ IV (1027-1072 წწ.). ბაგრატს სევასტოსობა 1060 წელს უბოძეს,⁴³ რომელიც, მისი ვერცხლის მონეტების მიხედვით თუ ვიძივლებთ, ასევე ატარებდა სევასტოსის მაღალ საიმპერიო ტიტულს. აქვე ვიძლევიტ ამ ტიპის მონეტების აღწერილობას, გიორგი დუნდუას და თედო დუნდუას ნაშრომის მიხედვით:⁴⁴

„შუბლი – ორმაგი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ვლაქერნის წმინდა ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, რომელსაც თავზე შარავანდი ადვია. თავს ირგვლივ განლაგებულია ბერძნული ზედწერილი: ჰე ჰავია თეოტიკოს – წმინდა ღვთისმშობელი.

ზურგი – მონეტის კიდეებზე, წერტილოვანი რკალის შივნით, განლაგებულია ქართული ასომთავრული ზედწერილი: „ქრისტე, აღიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე“. ცენტრში, ასევე წერტილოვანი რკალით გარ-

⁴¹ Anna Comnena. The Alexiad, გვ. 78-79; Анна Комнина. Алексиада, გვ. 122-123.

⁴² M. Angold. The Byzantine Empire 1025-1204, გვ. 128.

⁴³ ბაგრატ IV-ის მიერ სევასტოსის ტიტულის მიღების მიზეზისა და თარიღის შესახებ იხ.: D. M. Lang. Notes on Caucasian Numismatics. NC. XVII. 1957, გვ. 140-145; Т. Г. Дундуа. Грузинские монеты X-XII вв. как исторический источник. Сок. и перераб. вариант 1-го изд. 2000. Тб. 2009, გვ. 20-21; P. V. Кебуладзе. Клад из села Цихесулори. НС. Тб. 1977, გვ. 104-105; ჯ. სტეფნაძე. XI-XII საუკუნეების საქართველოს მეფეთა ტიტულების გაგებისათვის, გვ. 159-160; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. ტომი II. თბ. 1965, გვ. 151.

⁴⁴ აქ და ქვემოთ მოყვანილი მონეტების აღწერილობები მოტანილი წიგნიდან: გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. თბ. 2006.

შემოკლებული სამსტრიქონიანი წარწერა: „და სევასტოსი“⁴⁵

აღნიშნული სამონეტო ემისია თარიღდება 1060-1072 წწ. გამოთქმულია მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ ბაგრატ IV-მ სევასტოსის ტიტული ბიზანტიის ხელისუფლებისგან თურქ-სელჩუკების თავდასხმის სამიშროებასთან დაკავშირებით მიიღო.⁴⁶

მონეტების გარდა ბაგრატი სევასტოსად იწოდება რამდენიმე ეპიგრაფიულ წარწერაშიც. მათ შორის მნიშვნელოვანია გრიგოლ თარხუნის ძის საამშენებლო წარწერა ატენის სიონში. იქ ბაგრატი შემდგენიარად მოიხსენიება:

„ქ. სახელითა ღვთისათა, მე გრიგოლ-მან მირიანის ყმა-მან თარხუნის ძისა-მან, ატენის ციხისთავმან, ავაგენ ატენს სახლნი ქულბაქი მას ჟამსა ოდეს, ადიდენ ღმერთმან, ძლიერ-მან მეფეთა მეფე-მან ბაგრატ უბრძანეს მიწასა მათსა მირიანს პატრონსა ჩემსა, სეფესა ზუარსა შიდა ქალაქის აშენებაჲ გაუმარჯვა ღმერთ-მან და ბედ-მან მეფეთ მეფობისა მათისა-მან. ვითა სწადლა მეფობასა მათსა ეგრე ავაშენეთ დარბაზი და ქალაქი... სალოცველად ჰკვიანმცა უკუნისამდე ძრიელი მეფეთა მეფე[მ] ბაგრატ სევასტოსი და ძე მათი გიორგი კურაპალატი“⁴⁷

მირიან თარხუნის ძის ყმის, გრიგოლ ციხისთავის წარწერაში, მეფე ბაგრატ სევასტოსის პარალელურად, მისი ვაჟი გიორგი, კურაპალატის ტიტულით იხსენიება, რაც მამა-შვილის მიერ აღნიშნული წოდებების თანადროულ ფლობაზე მიუთითებს. ითვლება, რომ მამა-შვილმა ტიტულები ერთდროულად მიიღო, რაც ბაგრატ მეფის მიერ არა სევასტოსის, არამედ ნოველისიმოსის წოდების მიღების პერიოდში უნდა მომხდარიყო.⁴⁸ ანალოგიად მამა-შვილი მეფეების – გურგენის და ბაგრატ III-ის მიერ მაგისტროსისა და კურაპალატის წოდებების თანადროულად მიღება შეგვიძლია მივიჩნიოთ.⁴⁹

⁴⁵ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმისმატიკა, გვ. 190-191.

⁴⁶ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმისმატიკა, გვ. 191.

⁴⁷ ა. ბაქრაძე. თრიალეთისა და ატენის ეპიგრაფიკული ძეგლები როგორც ისტორიული წყარო. სსმმ. ტ. XX-B. 1959, გვ. 72.

⁴⁸ D. M. Lang. Notes on Caucasian Numismatics, გვ. 140-145; Т. Г. Дундуа. Грузинские монеты X-XII вв. как исторический источник, გვ. 20-21.

⁴⁹ გურგენის და ბაგრატის მიერ ბიზანტიის იმპერატორისგან აღნიშნული ტიტულების მინიჭების ცნობა დაცულია ბაგრატიონთა სამეფო გვარის

ბაგრატის კონსტანტინოპოლში გამგზავრება 1051 (ან 1052) წლით თარიღდება, ამგვარად მამა-შვილს ნოველისიმოსისა და კურაპალატის წოდებები თითქოს, ამავე დროს უნდა მიეღო.⁵⁰ თუმცა ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება, ბოლო დროს გამოვლენილი სოფელ ავლარში მდებარე, მაცხოვრის ფერისცვალების სახელობის ეკლესიის წარწერა, რომელიც 1050 წლით არის დათარიღებული და სადაც მეფე ბაგრატი ნოველისიმოსად არის წოდებული.⁵¹ გიორგი გაგოშიძის აზრით, ბაგრატის ნოველისიმოსის პატივში აღზევება, ბიზანტიის იმპერიის მთავარი მოკავშირის ლიპარიტ IV ბაღვაშის დატყვევების შემდეგ 1048 წელს უნდა მომხდარიყო. იმპერიის ხელისუფლება უფრო ხოდა საქართველოს სახით ძლიერი მოკავშირის დაკარგვას, რაც მას მნიშვნელოვან პრობლემებს შეუქმნიდა აღმოსავლეთში მიმდინარე თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფოს წინააღმდეგ ბრძოლაში. იმპერატორის მოკავშირე სელჩუკების წინააღმდეგ წარმოებულ ომში ძალაუვნებურად ბაგრატ IV გახდა.⁵²

ბაგრატ IV-სა და გიორგის მიერ სევასტოსისა და კურაპალატის ტიტულების თანადროულ ფლობას, კიდევ ერთ ეპიგრაფიკულ ძეგლში, ატენის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის წარწერაში ვაფიქსირებთ:

*„ქ. წმინდაო გ[იორგი] ადიდე მეფეთა მეფე ბაგრატ[ს] სევ[ასტოსი] და ძე მათი გიორგი კურაპალატი...ი დაოკტებე თუა[ლთაი]? თნი და მეფეთა მირიან თარხუნის ძესა ტანუტრობასა მათსა“.*⁵³

ბაგრატი, მირიან თარხუნის ძის კიდევ ერთ ლაპიდარულ წარწე-

მემატიანესთან. იხ.: სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა. ტექსტი გამოსცა გ. არახამიამ. თბ. 1990, გვ. 52.

⁵⁰ ბაგრატის კონსტანტინოპოლიში გამგზავრება სპეციალისტების მიერ 1051/2 წლით არის განსაზღვრული. იხ.: ჯ. სამუშია. XI საუკუნის საქართველოს ისტორიის რამდენიმე მოვლენის დათარიღებისთვის, გვ. 242-249.

⁵¹ ნოველისიმოსობის მიღების ქვედა ქრონოლოგიურ ზღვარად 1046 წელი შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან ამ წელს შესრულებულ სავანის წარწერაში ბაგრატი ჯერ ისევ კურაპალატად იწოდება, ამდენად ნოველისიმოსის ტიტულის მიღების ფართო ქრონოლოგიური რკალი 1046-1050 წლებია, იხ.: გ. გაგოშიძე. ბაგრატ IV ნოველისიმოსი: 1050 წლის უცნობი წარწერა თრიალეთიდან. სსსმ – ნარკვევები IX. თბ. 2004, გვ. 50.

⁵² გ. გაგოშიძე. ბაგრატ IV ნოველისიმოსი, გვ. 51-52.

⁵³ ა. ბაქრაძე. თრიალეთისა და ატენის ეპიგრაფიკული ძეგლები როგორც ისტორიული წყარო, გვ. 74.

რაში იხსენიება სევასტოსად, ეს არის ბარმაქსიზის ხიდში გამოყენებულ ქვის წარწერა. განსხვავება ზემოთხსენებულ ძეგლებთან იმაშია, რომ ამ წარწერაში არ ვხვდებით მისი ძის გიორგის სახელს. წარწერა შემდეგი სახისაა:

*„სახელითა ღმრთისათა მე მირიან თარხონის ძემან აღვაშენე და ღირს ვიქმენ, წმიდაჲ ესე ეკლესიაჲ, საყოფელი წმიდისა დემეტრე მოწამისაჲ, სალოცავად, აცოცხლენ ღმერთმან, საგარეოს (?) შინ[ა] ბაგრატ მეფეთა მეფე სევასტოსი ამინ“.*⁵⁴

არცერთ ზემოხსენებულ წარწერას არ უზის თარიღი, ისინი ბაგრატის სევასტოსობის პერიოდით, ანუ დაახ. 1060-1072 წლებით თარიღდება. ერთადერთი კულაღისის წარწერაში აქვს მას დასმული თარიღი – 1060 წელი. ბაგრატ IV იქ იხსენიება, როგორც – „აფხაზთა და ქართველთა მეფე, სევასტოსი“, ამავე წარწერაში, მსგავსად ატენის სიონისა და ატენის წმინდა გიორგის ეკლესიების წარწერებისა გვხვდება გიორგი კურაპალატის მოხსენიებაც.⁵⁵ ტექსტი შემდეგი შინაარსისაა:

*„ესო ქრისტე, აღიდე ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფე, სევასტოსი და ძე მათი გიორგი კურაპალატი, შეეწიენ, დაუტებენ თავი, კეთილ ექმენ კპატოს თეოდოსეს ძესა, რომელთათვის განსაძლიერებლად ავაგე ესე ეკლესია, ქორონიკონი იყო სპ“.*⁵⁶

ბაგრატი IV სევასტოსის ტიტულით იხსენიება კონსტანტინოპოლში მდებარე, რომანას ქართული მონასტრის ოთხთავის ანდერძში. აღნიშნული ანდერძი, იმითაც არის საყურადღებო, რომ მასში მეფის ძე

⁵⁴ ა. ბაქრაძე. თრიალეთისა და ატენის ეპიგრაფიკული ძეგლები როგორც ისტორიული წყარო, გვ. 76; წარწერიანი ქვა მოგვიანებით უნდა იყოს ხიდში ჩასმული, რასაც მიუთითებს, კიდევ მისი ტექსტი. ექვთიმე თაყაიშვილის აზრით, ის მოტანილი უნდა იყოს მეზობელი სოფლიდან, კერძოდ, გუნია-ყაღაღან, სადაც უნდა ყოფილიყო კათედრალური ტაძარი (იქვე).

⁵⁵ ა. ბაქრაძე. თრიალეთისა და ატენის ეპიგრაფიკული ძეგლები როგორც ისტორიული წყარო, გვ. 72-74; ფრესკული წარწერები I ატენის სიონი. ქსე (III). გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებელი დაურთეს გ. აბრამიშვილმა და ზ. აღექსიძემ. თბ. 1989, გვ. 46.

⁵⁶ ვ. ცისკარიშვილი. ჯავახეთის ეპიგრაფიკა როგორც საისტორიო წყარო. თბ. 1959, გვ. 39-40.

გიორგი კურაპალატის ტიტულით იწოდება, იქვეა მითითებული თარიღიც, რაც სახარების გადაწერის დროს 1070 წელს უჩვენებს. ანდერძი გრიგოლ და აბაზ ბაკურიანისძეების სიძესა და კახეთ-ჰერეთის მეფის აღსართანის ძმას, არკადიპოლის მთავარს აბაზს ეკუთვნის.⁵⁷ მეტი თვალსაჩინოებისთვის მოვიხმოთ ნაწყვეტი აღნიშნული ანდერძიდან, რომლის ავტორია აბაზის სულიერი მოძღვარი, თეოდორე გარეჯელი:

*„ესე დავწერე და განვასრულე სანახებსა კონსტანტინეპოლისსა, სოკასტერსა რომანისსა, საკელსა წ(მი)დ(ი)სა დ(მრ)თისმშ(ობე)ლისსა, რ(ომე)ლსა მეგეთონა ეწოდების, მეფობასა ბერძენთა ზ(ედ)ა დეოგენესის(ა)სა, და აფხაზთა და ქართველთა ზ(ედ)ა – ბაგრატ სევასტოსის და გ(იორგი) კურაპალატისა, ძისა ძისისსა, და კახთა და რანთა ზ(ედ)ა – ხსართანან კურაპალატისა და ძმათა ძისთა. ხ(ოლო) ეს ხსართანან ჭაბუკ იყო წლისა ოცდათერთმეტისაჲ, და სამნი ძმანი მისნი ფადლაჲ, კ(ეირიკ)ე, რედისაჲ თკითოეული თკითო წელიწდითა ურთიერთარს უმრწამე. ხ(ოლო) ესე საყუარელი ს(უ)ლ(ი)სა ჩემისაჲ აბაზ, სულიერი შვილი ჩემი, უმრწამესი იყო ძმათა თვისთა და ჭაბუკი იყო წლისაჲ ვ(ითა)რ კზ, და მთავრობდა არკადიპოლის“.*⁵⁸

როგორც ანდერძის თარიღიდან ვარკვევთ, ბაგრატ IV-ს (1027-1072 წწ.) სევასტოსის ტიტული თითქმის ცხოვრების ბოლომდე უტარებია, ხოლო უფლისწული გიორგი 1070 წლისათვის, ჯერ კიდევ კურაპალატის პატივშია.

გიორგი II

მოგვიანებით ბაგრატ IV-ის გარდა, სევასტოსის ტიტულს ატარებდა მისი ვაჟი გიორგი II (1072-1089 წწ.). მეფე გიორგი II სევასტოსობის გარდა იწოდებოდა კურაპალატად, ნოველისიმოსად და კესაროსად. ახალგაზრდა მონარქი ჯერ კიდევ მამის ბაგრატ IV-ის ბიზან-

⁵⁷ დ. კლდიაშვილი. ქართული არისტოკრატია კონსტანტინოპოლში: ჰერეთისა და კახეთის მმართველები. კრ. ბიზანტინოლოგია – 2. წგნ.: I. თბ. 2009, გვ. 321-323, 331-333.

⁵⁸ დ. კლდიაშვილი. ქართული არისტოკრატია კონსტანტინოპოლში: ჰერეთისა და კახეთის მმართველები, გვ. 322-323.

ტიაში გამგზავრების შემდეგ, იყო კურთხეული საქართველოს მეფედ რუისის ტაძარში. მისი კურთხევა დიდი ფეოდალის ლიპარიტ IV ბაღვაშის პატრონაჟის ქვეშ მოხდა:

*„ვიდრელა იყო ბაგრატ საბერძნეთს, ითხოვა ლიპარიტ ძე ბაგრატიისი, გიორგი, მეფედ, რათა მოსცეს იგი დედამან მისმან და დიდებულთა მის ქვეყანისათა. მოიყვანეს საყდარსა რუისისასა და აკურთხეს მეფედ. და მოიყვანეს მზრდელად მისი ლიპარიტ და პატრონად დაიბაგრატისი გუარანდუხტ დედოფალი“.*⁵⁹

მიიჩნეოდა რომ, ლიპარიტის მიერ გიორგის მეფედ მოყვანას ბიზანტიის ხელისუფლების რეაქციაც უნდა მოჰყოლოდა, კერძოდ საუბარია მისთვის კურაპალატის ტიტულის წყალობაზე. გამოდის, რომ ეს ტიტული გიორგიმ 1051/2 წელს მიიღო, როდესაც ის რუისში მეფედ აკურთხეს.⁶⁰ თუმცა ავლარის ეკლესიის წარწერაში (1050 წელი) მეფე ბაგრატ ნოველისიმოსის პარალელურად უფლისწული გიორგი კურაპალატის ტიტულით იხსენიება. ბაგრატიისა და გიორგის მიერ აღნიშნული ტიტულების მიღება ლიპარიტ IV ბაღვაშის დატყვევების თარიღთან – 1048 წელთან უნდა იყოს დაკავშირებული (რაც ზემოთ უკვე მივუთითეთ).⁶¹ ამდენად, გიორგი დაახლოებით 1048 წლიდან უკვე კურაპალატია და ამ ტიტულს ატარებს იმ დროსაც, როდესაც ის რუისში მეფედ აკურთხეს დიდი ფეოდალის ლიპარიტ ბაღვაშის ინიციატივით.

ამის შემდეგ გიორგი ნოველისიმოსის ტიტულის იღებს. ეს წოდება, როგორც აღვნიშნეთ, გიორგი II-მ მისი სამეფო ტახტზე ასვლასთან დაკავშირებით 1072 წელს მიიღო.⁶²

ნოველისიმოსად, გიორგი გამეფების შემდეგ არის მოხსენიებული,

⁵⁹ მატიანე ქართლისა, გვ. 304.

⁶⁰ რუისში გიორგის მეფედ კურთხევის შესახებ იხ.: რ. მეტრეველი, ჯ. სამუშია. მეფეთ მეფე გიორგი II, გვ. 58-61.

⁶¹ გ. გაგოშიძე. ბაგრატ IV ნოველისიმოსი, გვ. 50-52. ვრცლად ლიპარიტ ბაღვაშის დატყვევების თარიღთან დაკავშირებით. იხ: გ. ჯაფარიძე. ლიპარიტ IV ბაღვაში ბიზანტიისა და თურქ-სელჩუკთა დიპლომატიურ ურთიერთობებში, გვ. 315-325.

⁶² E. A. Пахомов. Монеты Грузии. 1-ое изд. 1910. Ред. Д. Г. Капанадзе. Тб. 1970, გვ. 61.

მისივე პირველი ემისიის მონეტებზე. იმავე ლითონის საფასზე, გიორგი იწოდება სევასტოსად. მეფე გიორგი II-ის ჩვენთვის საინტერესო მონეტა შემდეგი სახისაა:

„შუბლი – წერტილოვან რკალში ჩასმული ვლაცქერნის წმინდა ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, თავზე შარავანდით. შარავანდის შიგნით ოთხი წერტილისგან შემდგარი სამი ვარდულია ჩასმული. გამოსახულების გვერდებზე ორმწკრივად ძლიერ დამახინჯებული ბერძნული ზედწერილი: ჰე ჰავია თეოტიკოს, „წმინდა ღვთისმშობელი“.

ზურგი – შერწყმულ წერტილოვან რკალის შიგნით ასომთავრულით შესრულებულია ზედწერილი: „ქრისტე, აღიდე გიორგი აფხაზთა და ქართველთა მეფე“. ცენტრში, სამსტრიქონად: „და სევასტოსი“.⁶³

სევასტოსის წოდების შემდეგ გიორგიმ მიიღო კესაროსის ტიტული, ამ ტიტულით ის იხსენიება არამართო მის მონეტებზე, არამედ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერაშიც (1104 წელი).⁶⁴ ზუსტი თარიღი გიორგის მიერ სევასტოსისა და კესაროსის ტიტულების მიღებისა არ არის ცნობილი.⁶⁵

⁶³ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა, გვ. 193.

⁶⁴ ძეგლისწერად რუის-ურბნისის კრებისად. ქსძ. ტომი III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები. ტექსტები გამოსცა ი. დოლიძემ. თბ. 1970, გვ. 125.

⁶⁵ თედო ჟორდანიას მიერ გამოქვეყნებული ქრონიკების მიხედვით გიორგი 1081 წელს უკვე კესაროსია (ქრონიკები, გვ. 228-229). ეს წოდება, მან მიიღო ან 1076 წელს, როდესაც ბანაში ზავი დაიდო საქართველოსა და ბიზანტიას მესვეურებს შორის, ანდაც 1078 წელს – ნიკიფორე III ბოტანიატეს იმპერატორად კურთხევისას. „ქართული ნუმიზმატიკის“ (2006 წელი) ავტორების აზრით, გიორგი II-ს კესაროსის ტიტული აღმოსავლეთი მხარეების შემომტკიცების შემდეგ უნდა მიეღო, გრიგოლ ბაკურიანის ძესთან გაფორმებული ზავის შესაბამისად (გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა, გვ. 266). აღნიშნული ზავის დადება, უახლესი ისტორიოგრაფიული გამოკვლევების მიხედვით 1076 წელს ხდება, ქალაქ ბანაში (რ. მეტრეველი, ჯ. სამუშია. მეფეთ მეფე გიორგი II, გვ. 87-93). ამდენად, თუ გიორგის მიერ კესაროსობის მიღების თარიღად 1076 წელს (ან 1078 წელი, არაუგვიანეს 1081 წლისა) განვსაზღვრავთ, უფრო ადვილდება მისი სევასტოსობის მიღების ქრონოლოგიური ჩარჩოს დადგენა. აღნიშნული ნიანია ქვაბულისძის მიერ ნოველისიმოსის პატივის მიღების თანადროული მოვლენა უნდა იყოს, რასაც პარალელურად მოჰყვა გიორგის აღზევება სევასტოსად. ჩვენი აზრით, ნიანის ნოველისიმოსობა ქუთაისის ადების შემდეგ (1073 წელი) უნდა მიეღო. ამ ფაქტს, აღნიშნულ

დავით IV

ალექსი I კომნენოსის რეფორმაციის შემდეგ (XI ს. დასაწყისი), დავით IV აღმაშენებელი ჯერ სევასტოსის, ხოლო მოგვიანებით პანპესევასტოსის ტიტულს ეუფლება.⁶⁶

აღნიშნული ვითარება კარგად არის ასახული ქართული ნუმიზმატიკის ძეგლებში, მონეტების გარდა, დავითი სევასტოსად იწოდება რამდენიმე ანდერძ-მინაწერშიც, მათი ნაწილი გამოქვეყნებულია თედო ჟორდანიას მიერ მის „ქრონიკებში“. ამათგან ერთ-ერთი, რომელშიც დავითი სევასტოსის პატივით არის წოდებული დათარიღებულია 1085 წლით. ანდერძის ტექსტი ამგვარია:

*„ღ(მ)რ)თივ-გკირგკინოსანთა მეფეთა ჩ(უე)ნთა – ვ(იორგ)ი მეფეთა მეფისა და კესაროსისა და ძისა მ(ა)თისა ღ(ავი)თ მეფისა სევასტოსისა; საუკუნო-ძკა არს კეთილი საკსენებელი მეფობისა მ(ა)თისაძ“.*⁶⁷

მორიგი ანდერძ-მინაწერი დაცულია იოანე ოქროპირის „თარგმანებად მათეს სახარებისაჲ“-ს კოლოფონში. მიუხედავად იმისა, რომ მას თარიღი არ უზის მისი დათარიღება დაახ. XI ს-ის 80-იანი 90-იანი წლებით შეიძლება. ტექსტი შემდეგი შინაარსისაა:

*„სადიდებლად და სალოცველად ღმრთივ გკირგკინოსანთა მეფეთა ჩუენთა სულთა განათლებულისა კურთხეულისა დედოფლისა მარიამისა და ძმისა მათისა გიორგი მეფეთა-მეფისა და კესაროსისა. და ძისა მათისა დავით მეფისა და სევასტოსისა, და სანატრელისა დედისა მათისა ელენე დედოფლისა“.*⁶⁸

ამდენად, დავითი XI საუკუნის 80-იან წლებში სევასტოსის წოდებას ატარებს. ვ. სილოგავა თვლის, რომ გიორგი მეფეს დავითი თა-

სტატიაში ადარ მიმოვიხილავთ, რადგან ეს ცდება ნაშრომის შინაარსს, რის გამოც ამ საკითხს, სხვა, დამოუკიდებელ ნაშრომში განვიხილავთ.

⁶⁶ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, ტომი I. პირველად გამოიცა 1892. თბ. 2004, გვ. 229-236; T. Dundua. Georgia within the European Integration. Tb. 1999, გვ. 18. ტაბ. X 23-24, XI 24ა.

⁶⁷ ქრონიკები, გვ. 232; ქსა. H კოლექცია. ტომი III. შედგენილი ქრ. შარაშიძის მიერ. თბ. 1948, გვ. 306.

⁶⁸ ქსა. ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის A კოლექციისა. ტომი I₂. თბ. 1976, გვ. 159-160.

ნამოსაყდრედ 1083 წელს უნდა ეკუთვნებინა, ანუ მაშინ როდესაც თავად გაემგზავრა მალიქ-შაჰის კარზე „დიდი თურქობის“ შესაჩერებლად და სელჩუკებთან ზავის დასადებად. აქედან გამომდინარე სევასტოსის ტიტულის მიღება ჰიპოთეტურად 1083 წლით უნდა განისაზღვროს.⁶⁹ ამავე წოდებას ატარებს ის 1089 წელს, როდესაც ხდება მისი პირველი გამოშვების მონეტების მოჭრა. აქვე იხილეთ ამ ტიპის მონეტების აღწერილობა:

„შუბლი – წერტილოვანი რკალში ჩასმული ვლავქერნის ღვთისმშობლის გამოსახულება წელზევით, თავზე შარავანდით. გამოსახულების მარჯვნივ და მარცხნივ უნდა იყოს შემოკლებული ბერძნული ლეგენდა, რომელიც ასე იშვიფრება: მეტერ თეუ, ანუ დედა ღვთისა

*ზურგი – მონეტები დაზიანებულია, წრიული, ქართული ასომთავრული წარწერიდან იკითხება მხოლოდ ნაწილი:...ე/დ/თ აფხ/. ცენტრის ლეგენდიდან – და სევასტოსი. რეკონსტრუქციის შემდეგ მივიღებთ: ქე-ადე-დთ-აფხზთ-მეფე, ქრისტე ადიდე დავით აფხაზთა მეფე და – სევასტოსი“.*⁷⁰

ამდენად, დავით XI საუკუნის 80-იან წლებში სევასტოსის წოდებას ატარებს, ხოლო თუ ზემოხსენებულ ჰიპოთეზას გავიზიარებთ, აღნიშნული პატივი მას 1083 წელს მიუღია. 1089 წლის სამონეტო ემისიის მიხედვით, დავითი იმავე ტიტულს ატარებს, ხოლო მოგვიანებით, სავარაუდოდ მონეტაზე⁷¹ და დანამდვილებით მისი და გიორ-

⁶⁹ ვ. სილოგავა. სამეგრელო-აფხაზეთის ქართული ეპიგრაფიკა. თბ. 2006, გვ. 251-252. ვალერი სილოგავა დავითის პირველი ემისიის მონეტებს მისი თანამოსაყდრეობის ხანით 1083/5-1089 წლებით ათარიღებს, რაც არ არის გაზიარებული ნუმიზმატიკის დარგის სპეციალისტების მიერ, მათი უმრავლესობა ამ მონეტებს 1089 წლის მომდევნო პერიოდით ათარიღებენ, იხ.: გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა, გვ. 195; დ. კაპანაძე. ქართული ნუმიზმატიკა. თბ. 1969, გვ. 65-68; T. Dundua. Review of Georgian Coins with Byzantine Iconography. Numismatica e Antichità Classiche. XXIX. 2000, გვ. 390-391; D. M. Lang. Notes on Caucasian Numismatics, გვ. 143-145.

⁷⁰ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა, გვ. 194-195.

⁷¹ დავითის მიერ, სავარაუდოდ, პანიპერსევასტოსის ტიტულით მოჭრილი მონეტების შესახებ იხ.: D. M. Lang. Notes on Caucasian Numismatics, გვ. 144. დევიდ მარშალ ლენგის ამ მოსაზრების საწინააღმდეგო თვალსაზრისისათვის, იხ.: გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა, გვ. 195.

გი მეფის მოხსენიებით შექმნილ ერთ-ერთ ანდერძ-მინაწერში ის პანიპერსევასტოსად იწოდება.⁷²

საინტერესოა, თუ როდის მიიღო დავითმა პანიპერსევასტოსობა?! აღნიშნული, ჩვენ დაგვეხმარება გავერკვეთ იმაში, თუ როდის დათმო სევასტოსობა შედარებით უფრო მაღალი სენატორული წოდების – პანიპერსევასტოსის სასარგებლოდ. ჩვენი ვარაუდით, დავითს პანიპერსევასტოსობა 1094 წელს უნდა მიეღო,⁷³ ანუ მას შემდეგ, რაც საბოლოოდ დაამარცხა და პატივი აჰყარა ლიპარიტ V ბაღვაშს. ორწლიანი პატიმრობის შემდეგ 1096 წელს ლიპარიტი ბიზანტიაში გაასახლეს, სადაც მოგვიანებით აღესრულა.⁷⁴ პანიპერსევასტოსობის გაცემა, ერთი მხრივ ბაღვაშების დამარცხებით, ხოლო მეორე მხრივ მართა ბაგრატიონისა და მისი ვაჟის კონსტანტინე პორფიროგენეტის ტახტიდან ჩამოშორების საკომპენსაციოდ უნდა გაეკეთებინა ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი I კომნენოსს.⁷⁵ ბაღვაშების დამარცხებით ბიზანტიის იმპერიამ

⁷² თ. ჟორდანიას. ქრონიკები, გვ. 236. თედო ჟორდანიას თვლის, რომ ანდერძი, სადაც დავითი პანიპერსევასტოსად იხსენიება შედგენილია 1089-1091 წლებში, თუმცა საამისო მყარი არგუმენტები მას არ მოაქვს, ამდენად ჟორდანიასეულ დათარიღებას ჩვენ ვერ გავიზიარებთ.

⁷³ ზურაბ პაპასქირი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ სწორედ 1094 წელს მომხდარი მართა ბაგრატიონის დამცრობა უნდა გამხდარიყო საბაბი ბიზანტიური საკარისკაცო ტიტულების უარყოფისა, რაც დავითმა საკუთარი პოლიტიკური მიზნებისთვის გამოიყენა. იხ.: З. В. Папаскири. От Давида до Давида: Из истории международных отношений Грузии (70-е годы X – 80-е годы XI вв.). Тб. 2001, გვ. 104-106.

⁷⁴ ლიპარიტ V ბაღვაშის განდგომის და დამარცხების შესახებ იხ.: ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი. ქართლის ცხოვრება. ტომი I. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი. თბ. 1955, გვ. 325; რ. მეტრეველი. დავით IV აღმაშენებელი: ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის მიმოხილვა. თბ. 1986, გვ. 77-78; მ. ბახტაძე. ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში. თბ. 2003, გვ. 180-181.

⁷⁵ კონსტანტინე პორფიროგენეტისთვის საიმპერატორო პატივის ჩამორთმევის და მართა ბაგრატიონის შეთქმულებაში მონაწილეობის საბაბით, კონსტანტინოპოლიდან გასახლების შესახებ, იხილეთ შემდეგი ლიტერატურა: ი. ნოდია. მარიამ დედოფალი XI ს. მეორე ნახევრის ბიზანტიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. თსუშ არქეოლოგია, კლასიკური ფილოლოგია, ბიზანტინისტიკა. ტომი 183. თბ. 1978, გვ. 151; M. Mullett. The “Disgrace” of the Ex-Basilissa Maria. Byzantinoslavica 45. 1984, გვ. 202-211.

საქართველოში ძლიერი, პოტენციური მოკავშირე დაკარგა, ხოლო ვინაიდან მართას დამცრობასა და მისი ვაჟისთვის საიმპერატორო წოდების აყრას შეეძლო საქართველოს ხელისუფლებასთან პოლიტიკური დაპირისპირების გამოწვევა, გართულების თავიდან აცილების მიზნით, იმპერატორმა დავითს საკარისკაცო წოდება აუმაღლა. ამან, როგორც ჩანს, ხელი შეუწყო ურთიერთობის ნორმალიზაციას, რადგან იმავე ლიპარიტ V ბაღვაშს დავითი სწორედ ბიზანტიაში უშვებს გადასახლებაში (1096 წელი).⁷⁶ აღნიშნული კი იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს 1096 წლისთვის, ჯერ ისევ ესაჭიროება ბიზანტიის პოლიტიკური მხარდაჭერა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ალექსი I წოდებრივი სისტემის რეფორმაციის შემდეგ სევასტოსისა და მასზე დაფუძნებულ ტიტულებს მხოლოდ ნათესავებზე და უახლოეს პირებზე გასცემდა. დავითი ამ შემთხვევაში, იმპერატორ ალექსის *de jure* დედის მართა (მარია) ბაგრატიონის ძმისშვილი იყო,⁷⁷ აქედან გამომდინარე, ის კომენოსების ნათესავად ითვლებოდა და შესაბამისად არც არის გასაკვირი, რომ მან ჯერ სევასტოსის, ხოლო შემდეგ პანიპერსევასტოსის ტიტული მიიღო. თუმცა მოგვიანებით მეფემ უარი თქვა ამ ტიტულებზე და თავი ავტოკრატორად გამოაცხადა.⁷⁸

სევასტოსის წოდების ფუნქცია, ფინანსური მხარე და პრივილეგიები

დავებუნდეთ ზემოთ დასმულ დილემას – თუ რა სახით მიიღო

⁷⁶ ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი, გვ. 325; რ. მეტრეველი. დავით IV აღმაშენებელი, გვ. 78.

⁷⁷ მართას მიერ ალექსის *de jure* შვილად აყვანის შესახებ იხ.: ა. მიქაბერიძე. მართა ბაგრატიონი ბიზანტიასა და საქართველოში. ქდ. ტომი 4. თბ. 1997, გვ. 129; ი. ნოღია. მარიამ დედოფალი XI ს. მეორე ნახევრის ბიზანტიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, გვ. 148; ნიკიფორე ვრიენოსი. „საისტორიო მასალები“. გეორგია V. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1963, გვ. 313.

⁷⁸ დავითი თვითმკვრობლად 1104 წელს შედგენილ რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაში იწოდება, რაც ბუნებრივია მიუთითებს ბიზანტიური საკარისკაცო ტიტულების ჩამოშორებაზე – ის უკვე საიმპერატორო წოდების მატარებელია. დავითი ავტოკრატორად იმავე წელს უნდა გამოცხადებულყო, თუმცა ვინაიდან ეს სცილდება სტატიის ძირითად თემატიკას, ამ საკითხს მეტი სიცხადით არ შევეხებით.

ბაგრატ IV-მ სევასტოსის ტიტული?! დაზუსტებით ამ პრობლემის გადაჭრა რთულია, თუმცა აქვე აღვნიშნავთ, რომ მისმა ვაჟმა გიორგიმ ჯერ სევასტოსობა მიიღო და მხოლოდ ამის შემდეგ კესაროსობა. ეს კარგად აჩვენებს კესაროსის, როგორც იმპერატორის შემდეგ მეორე პირის (სანამ სევასტოკრატოსობა იქნა შემოღებული) უპირატესობას სევასტოსთან მიმართებაში. ეს რაც შეეხება გიორგი II-ის მმართველობის პერიოდს; განსხვავებულ სიტუაციასთან გვაქვს საქმე ბაგრატის მეფობის დროს, რადგან ბაგრატს არ მიუღია კესაროსის ტიტული და მან მმართველობა სევასტოსის პატივით დაასრულა.

აქვე უნდა ითქვას იმის შესახებაც, რომ ბაგრატ IV-ის და გიორგი II-ის მეფობის ხანაში ქართულ მონეტებზე შენარჩუნებულია ბიზანტიური ვლაქერნის ღვთისმშობლის ტიპის მონეტების ემისია. ამ ტიპის მონეტათა გამოშვების დასასრული დავით აღმაშენებლის მონეტების მესამე ემისიის მიმოქცევაში შემოსვლას უკავშირდება. ვლაქერნის ტიპის მონეტების გაქრობა ბიზანტიის გავლენის შესუსტების ნიშანია. დავითის მესამე ემისიის მონეტათა შუბლზე საქართველოს მონარქი ბიზანტიის იმპერატორის მსგავსად იმოსება და ატარებს დაახლოებით იმავე საიმპერატორო რევალიებს, რასაც თავად ბიზანტიის იმპერატორი ალექსი I საკუთარ საფასზე.⁷⁹ ბაგრატ IV-ის მონეტაზე კი მონარქის გამოსახულებას საერთოდ ვერ ვხვდებით, ავერსზე ქართველი მონარქის ნაცვლად, ვლაქერნის ღვთისმშობელია აღბეჭდილი, რომელიც, მართალია, საერთო ქრისტიანულ ხატს განასახიერებს, მაგრამ ამასთან ერთად ბიზანტიური ატრიბუციით არის წარმოდგენილი.⁸⁰

ყველაფერი ეს კარგად უჩვენებს საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთდამოკიდებულების ხარისხს, რომელიც ბოლომდე პარიტეტულ ურთიერთობაზე არ არის აგებული. უფრო მეტიც, განსხვავებით ბიზანტი-

⁷⁹ T. Dundua. Review of Georgian Coins with Byzantine Iconography, გვ. 391; გ. დუნდუა. დავით აღმაშენებლის სპილენძის იშვიათი მონეტა. კრ. ისტორიანი – მიძღვნილი რ. მეტრეველის დაბადების 70 წლისთავისადმი. თბ. 2006, გვ. 195-196.

⁸⁰ T. Dundua. Review of Georgian Coins with Byzantine Iconography, გვ. 389; E. A. Пахомов. Монеты Грузии, გვ. 58-60.

ის იმპერატორისგან, ქართველი მონარქი არ ან ვერ ათავსებს ავტოპორტრეტს საკუთარ ვალიუტაზე.⁸¹

ბიზანტიაში, მისი რომაული წარსულიდან მოყოლებული, ათასწლეულზე მეტი ხნის განმავლობაში არსებობდა ტრადიცია, იმპერატორთა ბიუსტის მონეტებზე გამოსახვისა, და თუ ქართულ საფასზე ვლასქერნის ღვთისმშობელის გამოსახულება უბრალო კომპილაციას წარმოადგენდა, ლოგიკურია, დავსვათ კითხვა: რატომ არ გადმოიღეს ქართველებმა ბაგრატ IV-ის დროს ბიზანტიური გამოცდილება, საერო ხელისუფალთა მონეტაზე გამოსახვისა?! პრობლემაც იმაშია, რომ ვლასქერნის ტიპის მონეტები არ წარმოადგენდა უბრალო კომპილაციას, ეს ბიზანტიის პოლიტიკური გავლენის აშკარა დადასტურებაა. საქართველოს სუვერენიტეტის ხარისხი მიუხედავად მისი პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა,⁸² ჯერ კიდევ საკმაოდ დაბალი იყო, იმისთვის რომ მას კონკურენცია გაეწია ბიზანტიისთვის. ამდენად, საფიქრებელია, რომ მეფე ბაგრატმა სევასტოსობა მიიღო, არა როგორც იმპერატორის ეკვივალენტი, არამედ როგორც რანგით მასზე დაბალი ტიტული.

ამგვარად, ტიტულმა სევასტოსმა 1060 წლისთვის დაკარგა მისი საიმპერატორო პატივი და უმაღლესი რანგის საკარისკაცო ტიტულად იქცა. სევასტოსობის დაქვეითება იმ წოდებრივი რანგების განახლებას უნდა უკავშირდებოდეს, რაც იმპერატორად კურთხევის შემდეგ კონსტანტინე IX დუკამ (1059-1067) დაიწყო. ამ ღონისძიებით იმპერატორმა ადგილობრივი დიდებულების ამბიციების დაკმაყოფილება და

⁸¹ ეს შეეხება შუა საუკუნეების ყველა ადგილობრივ სამონეტო ტიპს დავით IV აღმაშენებლის ჩვენთვის ცნობილ მესამე ემისიის მონეტებამდე (სწორედ ამ მონეტაზე დაიტანეს პირველად ქართველი მონარქის ავტოპორტრეტი), რომელიც სულ ორი ეგზემპლარის სახით არის მოღწეული. ამათგან მეორე ცალი სულ ახლახანს იქნა გამოვლენილი. იხ.: გ. დუნდუა. დავით აღმაშენებლის სპილენძის იშვიათი მონეტა, გვ. 194-204.

⁸² ამას თავად ბიზანტიაშიც აღიარებენ. ცნობილი ბიზანტიელი ისტორიკოსი და პოლიტიკური მოღვაწე ნიკიფორე ვრიენოსი საქართველოს მეფეს დამოუკიდებელ მმართველს უწოდებს, იხ.: Никифор Вриений. Исторические записки. Перевод с греческого В. Н. Карпова. СПб. 1858, გვ. 51-52; ვ. კობალიანი. საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში. თბ. 1969, გვ. 286.

მათი ფინანსური უზრუნველყოფა შეძლო.⁸³

იმპერატორის მიერ სევასტოსისა და სხვა სენატორული წოდებებზე გაიცემოდა ყოველწლიური წყალობა, რომელსაც ბერძნულად როგა (ρογα) ეწოდებოდა. ეს იყო წოდებრივი სისტემის გარკვეული კაპიტალიზაციის მექანიზმი, რომელსაც მუდმივად შემოჰქონდა გარკვეული შემოსავალი თითოეულ წოდებაზე. ასე, მაგალითად: ერთ-ერთ ყველაზე დაბალ სენატორულ ჩინზე – პროტოსპათარზე გათვალისწინებული იყო როგა (წყალობა, ხელფასი) 72 ნომისმის ოდენობით, სხვა თანამდებობებზე აღნიშნული თანხა უფრო მაღალი იყო.⁸⁴ როგას გაცემა ხდებოდა წელიწადში ერთხელ აღდგომის წინა კვირას, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ იმპერატორი სააღდგომოდ დედაქალაქში არ იმყოფებოდა, როგა გაიცემოდა უფრო ადრე.⁸⁵

950 წლის 24 მარტს, ბზობის კვირას კრემონის არქიეპისკოპოსი დაესწრო ყოველწლიური წყალობების გაცემის ოფიციალურ ცერემონიალს და მისი გარკვეული აღწერაც დაგვიტოვა. მისი თქმით, ცერემონიალი იმართებოდა დიდი სასახლის მთავარ დარბაზში, სადაც ცხრაშეტი მაგიდა იყო გაშლილი ცერემონიის 228 სტუმარისთვის. მთავარ მაგიდა გაწყობილი იყო ოქროს მონეტებითა და ძვირფასი აბრეშუმის ქსოვილებით, რის შემდეგაც სენატორები რიგ-რიგობით იღებდნენ მათთვის კუთვნილ ყოველწლიურ როგას.⁸⁶ სენატორებზე და მთლიანად

⁸³ კონსტანტინე X დუკა არ იყო პირველი ამ წამოწყებაში, მის მმართველობამდე, იგივე პროცესს ჰქონდა ადგილი კონსტანტინე IX მონომახის დროსაც. რაც შეეხება კონსტანტინე დუკას, მის პერიოდში ყველაფერმა ამან სისტემატიური სახე მიიღო, და ფინანსური შემოსავლის წყაროდ იქცა. სენატორული წოდებების გაყიდვა თვით სავაჭრო გილდიის წევრებზეც კი დაიწყო, რამაც ტიტულები ფაქტიურად გააუფასურა. მიხაელ ფსელოსის სიტყვებით, რომ ვთქვათ კონსტანტინე დუკამ ფაქტობრივად მოსპო ტრადიციული განსხვავება სენატორსა და უბრალო მოქალაქეს შორის, რისი შედეგიც მიხაელ ანგოლდის შეფასებით იმპერატორის ავტორიტეტის შესუსტება და დედაქალაქზე კონტროლის დაცემა გახდა. იხ.: M. Angold. The Byzantine Empire 1025-1204, გვ. 95-96

⁸⁴ Н. А. Скабалапович. Византийское государство и церковь в XI в. СПб. 1884, гв. 161.

⁸⁵ Н. А. Скабалапович. Византийское государство и церковь, гв. 161-162.

⁸⁶ N. Oikonomides. Income at the Byzantine Court. კრ. Byzantine court culture from

ბიუროკრატიაზე გაცემული თანხები უზარმაზარი იყო. იმპერატორ თეოფილეს დროს (842 წელი) ბიუროკრატის სახელფასო ფონდი იმპერიის მთლიანი დანახარჯების 16-17%-ს შეადგენდა, რაც საერთო ჯამში დაახლ. ნახევარ მილიონ ნომისმას შეადგენდა. კონსტანტინე VII პორფიროგენეტის დროს ეს იყო 15% – 600 000 ნომისმა, ხოლო ბასილ II დიდის დროს (1025 წლისთვის) 13,5% – 800 000 ნომისმას უდრიდა, ეს მაშინ, როდესაც სახელმწიფოს მთლიანი ხარჯები 5 895 000 ნომისმას შეადგენდა, ხოლო სრული რეზერვები 14 400 000 ნომისმას უტოლდებოდა⁸⁷ ყველაფერი ეს უორენ ტრედგოლდის გათვლით ბასილს საშუალებას აძლევდა შეენახა დაახ. 250 000-იანი არმია.⁸⁸

კონსტანტინე X ღუკას (1059-1067 წწ.) დროს ბიუროკრატის ხარჯები მისი წინამორბედისგან (ისაკ I კომნენოსი) განსხვავებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა. იმპერატორი ხედავდა რა თუ როგორ გაანაწილდა ისაკ კომნენოსის რეფორმებმა, რომელიც ბიუჯეტის გაზრდაზე იყო ორიენტირებული კონსტანტინოპოლის არისტოკრატია, მათი გულის მოგებას შეეცადა. რის შედეგად, გაიბერა ბიუროკრატის ხარჯები, აღდგა ძველი წოდებები, მათ მფლობელებს კი განუახლდა და გაეზარდა ხელფასები.⁸⁹ ისაკის მსგავსად, კონსტანტინე ღუკაც ხედავდა სახელმწიფო შემოსავალის გაზრდის საჭიროებას, მაგრამ წინამორბედის მსგავსად, მას არ შეეძლო ყოველივე ეს გაეკეთებინა ბიუროკრატის ხარჯზე, რის გამოც კონსტანტინემ მთლიანად დაშალა ე.წ. იბერიის თემის 50 000-იანი არმია⁹⁰ და ისინი რეგულარული სამხედრო შენაერთებიდან გადასახადის გადამხდელ მოქალაქეებად გადააქცია. ეს მნიშვნელოვანი დარტყმა იყო მცირე აზიის ბიზანტიური სამფლობელო-

829 to 1024. Ed. by Henry Maguire. Dumbarton Oaks. 1997, გვ. 200-201.

⁸⁷ W. Treadgold. A History of the Byzantine State and Society, გვ. 575-577, ტაბ. №13.

⁸⁸ W. Treadgold. Byzantium and Its Army 284-1081. Stanford University Press. 1995, გვ. 84-85.

⁸⁹ W. Treadgold. A History of the Byzantine State and Society, გვ. 600.

⁹⁰ იბერიის თემი აერთიანებდა არამხოლოდ დავით III კურაპალატის სამფლობელოებს, არამედ სომხურ და მთელ რიგ ელინიზირებულ თემებსაც, იხ.: W. Treadgold. Byzantium and Its Army, გვ. 81-83.

ებისათვის. მათ მაგიერ ხელისუფლებამ სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობის რაზმების მოწვევა დაიწყო.⁹¹

აღმოსავლეთში ახალი სახის თავდაცვის სისტემის საჭიროება გაჩნდა. დაქირავებულებს იმპერია უკიდურესი საჭიროების შემთხვევაში იყენებდა. ბაგრატზე 1060 წელს სევასტოსის წოდების გაცემა და გარკვეული სამხედრო ფუნქციის დელეგირება,⁹² ასევე კახეთ-ჰერეთის დიდი ნაწილის შემოერთება ყოველივე ამის ლოგიკური გაგრძელებაა.⁹³ ბიზანტიისთვის „იბერიული არმიის“ დაშლის პირობებში, საქართველოს მოკავშირეობა აღმოსავლეთში, სასიცოცხლო მნიშვნელობის იყო. სევასტოსობის სახით განხორციელებული გარკვეული ფინანსური ღონისძიებები, იმპერიის პოლიტიკას პასუხობდა. ბაგრატის სევასტოსობა ბიზანტიას გაცილებით იაფი უჯღებოდა, ვიდრე 50 000-იანი არმიის სახელმწიფოს კმაყოფაზე ყოფნა.

ამდენად, სევასტოსობა ქართველ მეფეებს ეძლეოდათ არა, როგორც საიმპერატორო წოდებულება, არამედ როგორც საიმპერიო საკარისკაცო ტიტული. უმაღლესი სამხედრო ფუნქციის გარდა, ის თავისი მნიშვნელობით მეორე ადგილს იკავებდა (კესაროსის შემდეგ) ბიზანტიის სენატში. სევასტოსობა უმაღლესი რიგის სენატორულ წოდებებში ერთიანდება, როგორც ალექსი კომნენოსამდე, ასევე მისი მმართველობის პერიოდში, მხოლოდ ალექსის შემდეგ (1118 წლიდან) კარგავს ძველ დიდებას და მეორე რიგის წოდებებში გადაინაცვლებს.⁹⁴ ქალების

⁹¹ S. Vronis Jr. Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and Process of Islamization from Eleventh through the Fifteenth Century. University of California Press. 1971, გვ. 74-75.

⁹² ალექსანდრე კაუდანის შენიშვნით, პროტონოველისიმოსი და ნოველისიმოსის ტიტულები მხოლოდ მაღალი რანგის მთავარსარდლებს ეძლეოდათ ბიზანტიაში, აქვე უნდა აღნიშნოს ისიც, რომ ალექსი კომნენოსმა სევასტოსის წოდება ნოველისიმოსობის შემდეგ, სწორედ სამხედრო სამსახურში ყოფნისთვის მიიღო, იხ.: А. П. Каждан. Социальный состав господствующего класса Византии в XI-XII вв, გვ. 106; Анна Комнина. Алексиада, გვ. 74.

⁹³ კახეთ-ჰერეთის შემოერთების პროცესი თურქ-სელჩუკთა შემოსევებმა ჩაშალა იხ.: მატიანე ქართლისა, გვ. 306-309; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, გვ. 150-151.

⁹⁴ ასეთი რანჟირება, სპეციალური ლიტერატურის კომპლექსური დამუშა-

შემთხვევაში უმაღლეს წოდებად იმპერატორის კარზე სევასტე მიიჩნეოდა.⁹⁵ აღნიშნული წოდება ალანთა მეფის ქალიშვილს გადაეცა, რომელსაც ის ატარებდა დაახ. 1050-1055 წლებში.

სენატის სხვა წევრების მსგავსად, სევასტოსები ბიზანტიის იმპერატორისგან მნიშვნელოვან ფინანსურ დოტაციას იღებდნენ, რაც მათ ვალდებულებას ზრდიდა „უნივერსალური სამყაროს“ იმპერატორის წინაშე. სევასტოსის ტიტულით იწოდნენ საქართველოს სამი მონარქი:

1. ბაგრატ IV 1060-1072 წლებში.
2. გიორგი II 1073-1076 წლებში.
3. დავით IV 1083-1094 წლებში.

ვების შემდეგ, ალექსანდრე კაჟდანმა შემოიღო, რომლის მიხედვითაც სევასტოსობა განსაკუთრებით საპატიო ტიტულია ალექსი I კომნენოსამდე, ხოლო მის შემდეგ ნელ-ნელა კარგავს ძველ დიდებას და გავლენას, რასაც, ბუნებრივია, მისი დამცრობა მოყვა. იხ.: А. П. Каждан. Социальный состав господствующего класса Византии в XI-XII вв., გვ. 106, 109, 112-115.

⁹⁵ Н. А. Скабаланович. Византийское государство и церковь, გვ. 162.

Leri Tavadze

THE TITLE OF SEBASTOS IN MEDIEVAL GEORGIAN POLITICAL REALITY

Summary

Imperial title of Sebastos was Greek correspondence for Latin Augustus. It had been specially preserved for Emperors of Byzantium. Later the Sebastos was dishonored to senatorial rank and Emperor Alexios I Komnenos (1081-1118) used that title for constructing the new system of court hierarchy that was firmly based on Sebastos.

Reformation of Alexios Komnenos occurred in the beginning of his reign. Sebastos was the derivation used for the male sovereigns and the Sebaste was female form.

At first Sebaste was imperial dignity preserved for Empresses alone, but later favorites, ex-wives, and unofficial consorts of Emperors possessed that dignity as well. Among the first out of Imperial family who was nominated as Sebaste is Helena, ex-wife of Romanus III Argyrus (1028-1034). Later two favorites of Byzantine Emperor Constantine IX Monomachus (1042-1055) possessed the same dignity. One among them was unknown princess from Alania, daughter of Alanian sovereign. Some historians has doubted of her Alanian origin, and hypothesized that she was from Georgia. According to our research, we have supposed that Alan Sebaste was either the daughter of Dorgholel the Great (1035-1075, c.), King of Alania or the female offspring of Liparit IV Baghvasi Grand feudal of Georgia in 11th century. Emperor was generous in subsidizing all her household. Hence the importance of Alan princess should not be underestimated in Caucasian politics.

Among Georgian kings who used to be the bearers of title of Sebastos are: Bagrat IV (1027-1072 r.), his son Giorgi II (1072-1089 r.),

and David IV the Restorer (1089-1125 r.), son of Giorgi II. In 1060 new Emperor of Byzantium Constantine X Dukas had granted that title to Bagrat IV. Giorgi II received the title of Sebastos in 1073. The last Georgian ruler named to be Sebastos was David IV the Restorer. He presumably was granted with that title in 1083 when David had been crowned as the co-ruler of his father.

The function of Sebastos was following: The dignity was used to be among the highest ranks of court hierarchy of Byzantine Empire; Emperor provided some financial support so-called *roga* on the behalf of Sebastos; the title also had some military functions. Before the reformation of court system, Sebastos was the highest Senatorial title after Caesar. Later the title was debased. The Chronology of Sebastos in Georgian political reality is following:

- 1) 'Alan' Sebaste – favorite of Constantine IX Monomachus 1050-1055 (presumably of Georgian or Alanian origin).
- 2) Bagrat IV of Georgia, 1060-1072.
- 3) Giorgi II of Georgia, 1073-1076/81.
- 4) David IV the Restorer of Georgia 1083-1094.

შემოკლებათა განმარტება

თსუშ – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები

სსმმ – აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო
მუზეუმის მოამბე

ქდ – ქართული დიპლომატია

ქწკ – ქართული წარწერების კორპუსი

ქზა – ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა

ქსე – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია

ქსძ – ქართული სამართლის ძეგლები

ძსკი – ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან

NC – Numismatic Chronicle

ODB – The Oxford Dictionary of Byzantium. 3 volumes. Oxford
University Press. 1991 (Ed. by A. Kazhdan)

REB – Revue des Études Byzantines

НС – Нумизматический сборник